

Berichten van de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek

PROCEEDINGS OF THE STATE SERVICE FOR ARCHÆOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE NETHERLANDS

ARTIKELEN

	blz.		blz.
Vladimir Dumitrescu (Bukarest), La civilisation de Cucuteni	7	<i>Korte berichten:</i>	
C. H. Edelman en B. E. P. Eeuwens, Sporen van een Romeinse landindeling in Zuid-Limburg	49	Een vuistwig uit Huizen (Noord-Holland)	283
B. H. Stolte, De zuidelijke weg van de Tabula Peutingeriana door het land der Bataven	57	Een Levalloisien-afslag uit de Westerschelde (Zeeland)	284
K. H. Marschalleck, Römisches Schuhwerk an Rhein- und Scheldemündung mit einer Zusammenstellung provinzialrömischer Schuh- und anderer Lederfunde	68	Een hamerbijl uit de Maas bij Wessem (Limburg)	285
J. E. Bogaers, Twee vondsten uit de Maas in midden-Limburg	85	Twee Veluwe klokbekers van de Bijvanck, gem. Berg (Gelderland)	285
J. Ypey, De verspreiding van vroeg-middeleeuwse vondsten in Nederland	98	Twee bekens met wikkeldraadstempel versierd uit een grafheuvel onder Ermelo (Gelderland)	286
A. Dorgelo, Middeleeuwse versierde aardewerkdeksels	119	Een 'Hilversum'-pot met wikkeldraadstempel versierd en een bronzen naald uit Vorstenbosch (Noord-Brabant)	288
A. Bruijn, Die mittelalterliche Töpferindustrie in Brunssum	139	Versierd bronzen randbijltje en stenen bijl uit Haren (Noord-Brabant)	289
J. G. N. Renaud, Nogmaals de kerk van Zelhem	189	A Note on the Maas-Rhine Group of Irish Early Bronze Age Exports	291
J. G. N. Renaud, Aardewerkvondsten van het klooster Mariëndael	199	Romeins beeldhouwwerk in de Noordoostpolder	293
J. G. N. Renaud, Laat-middeleeuws aardewerk met ornament in sgraffitto	225	Een methode om versieringen in bas-reliëf op metaal en aardewerk snel en accuraat vast te leggen	293
J. G. N. Renaud, Voorlopers van 'Delfts' uit opgravingen	238	Twee vroeg-middeleeuwse zwaarden met incrustatie	297
G. D. van der Heide, Enige technische bijzonderheden bij oudheidkundig bodemonderzoek in nieuw land	245	Een deksel van een zandstenen sarcofaag (Noord-oostpolder)	301
Zdzislaw Rajewski, Biskupin (Polen)	254	Een muntschat uit de 13de eeuw te Zierikzee	302
		<i>W. Mank, Voorlopige bibliografie van boeken en tijdschriftartikelen betreffende de oudheidkunde van Nederland, verschenen in de jaren 1954—1958</i>	304

SUMMARIES

	blz.		blz.
C. H. Edelman & B. E. P. Eeuwens, Traces of a Roman System of Field Planning in the Southern Part of the Province of Limburg (Netherlands)	56	J. Ypey, The Distribution of Merovingian Finds in the Netherlands	118
B. H. Stolte, The Southern Route of the Tabula Peutingeriana through the Land of the Batavians	66	A. Dorgelo, Mittelalterliche Topfdeckel mit eingeritzten, gestochenen und gestempelten Verzierungen	138
J. E. Bogaers, Two Finds from the Meuse in Central-Limburg	96	J. G. N. Renaud, Pottery-finds of Mariëndael	224
		J. G. N. Renaud, Late Mediaeval Pottery ornamented in Sgraffiato Technique	237
		J. G. N. Renaud, Early Majolica-finds	244

V. De Grave van Van Rheineck Leyssius

Van het tot nu toe behandelde deel van de zuidelijke weg heeft Van Rheineck Leyssius een andere reconstructie gegeven. In een uitvoerige studie³⁹ heeft hij getracht een voorstelling te geven van de geografische toestand van de Rijn-Maas-Schelde-delta in de Romeinse tijd. Daarbij heeft hij de aandacht gevestigd op een oude weg, de Grave, die hij voor de zuidelijke weg van de Tabula houdt. Ten onrechte, naar ik meen te kunnen aantonen. De Grave, die in 1421 door de St.-Elisabethsvloed is vernietigd, moet een belangrijke weg zijn geweest; hij was ambachtsgrens en zelfs gedeeltelijk landsgrens tussen Holland en Brabant. Over deze weg zijn vele getuigenissen bewaard gebleven om de rechten te bewijzen van verschillende belanghebbenden, toen het verloren land langzamerhand opnieuw werd bedijkt. In 1521 is er een lijvig rapport opgesteld en vooral op grond daarvan heeft Van Rheineck Leyssius de loop van de weg trachten te reconstrueren. Deze blijkt gelopen te hebben *tussen* Maas en Waal, die over een grote afstand slechts vijf km of minder van elkaar af stroomden, van Meeuwen over Kop van 't Land naar Dordrecht-Zwijndrecht; het verlengde ervan kan men doortrekken, vrijwel rechthoekig, over Barendrecht, Vlaardingen, Maasland, Naaldwijk naar Monster. Van Rheineck Leyssius redeneert nu dat deze oude weg Romeins moet zijn, omdat hij *tussen* twee rivieren inloopt, wier dijken al geschikt

waren om het verkeer te dienen. Het is dus niet aan te nemen dat in de tijd van de aanleg der dijken een derde weg met grote kosten zou zijn aangelegd, die niet nodig was. Daarom is die weg – die bovendien grens was – ouder dan de dijken en moet hij wel Romeins zijn⁴⁰.

Het klinkt erg overtuigend en toch geloof ik er niets van, waarbij ik overigens meteen wil opmerken dat de vergissing heel begrijpelijk is, omdat Van Rheineck Leyssius niets kon weten van hetgeen de bodemkartering ons heeft geleerd. Als men zijn tracé bekijkt, blijkt dat de weg al dadelijk bij Meeuwen te beginnen een grote kom induikt, en eigenlijk doet hij niets anders dan door kommen lopen, *tussen* twee rivieren in! Ik geloof dat ik weet wat de Grave is geweest. Men zal zich herinneren hoeveel opgang indertijd Holwerda's idee omtrent de dijk in de Boven-Linge heeft gemaakt. Het is werkelijk een prachtige parallel: de Linge-dijk tussen twee sloten of vaarten, lopende tussen twee min of meer evenwijdig stromende rivieren. Het is nu gebleken dat de Linge-dijk niets anders is dan de scheiding tussen de noordelijke en zuidelijke polders van de Betuwe en dat de sloten aan weerszijden de afvoerkanalen van die polders zijn. Hetzelfde is, dunkt mij, het geval geweest met de Grave. Van Rheineck Leyssius heeft zelf ook zo iets gevoeld. Hij zegt althans dat het middenstuk van de weg waterscheiding zou kunnen zijn voor de noordelijke en zuidelijke ambachten, maar hij meent dat dit voor de uiteinden niet goed

ed. J. L. Heiberg, I, Lipsiae 1898, p. 111). De Syntaxis is ouder dan de Geographia. Zie voor de opeenvolging van Ptolemaeus' werken: P. Schnabel, Die Entstehungsgeschichte des kartographischen Erdbildes des Klaudios Ptolemaios, Sitzungsber. der preuss. Akad. der Wissensch., 1930, p. 214-250.

35. Over onze kust bij Ptolemaeus hebben uitvoerig geschreven: J. Schoo, De geographische plaatsbepaling van Ptolemaeus aan de Hollandsche kust, T.K.N.A.G., 2de r., 51, 1934, p. 35-50; F. Kroon, Onze kust bij Ptolemaeus, ibidem 59, 1942, p. 217-240. Het zou de moeite waard zijn het probleem nog eens op grond van de nieuwste bodemkundige gegevens en met kennis van de literatuur over Ptolemaeus te behandelen.

36. G. Schütte, Ptolemy's Maps of Northern Europe, A Reconstruction of the Prototypes, Copenhagen 1917. Schütte past zijn regel wel wat erg drastisch toe; men zie bijvoorbeeld op p. 117 de verbazingwekkende reeks

gelijkstellingen. In een later artikel, A Ptolemaic Riddle solved, in *Classica et Mediaevalia* 13, 1952, p. 236-284, geeft hij op p. 260 een lijstje van negen namen, waaruit moet blijken dat er grote verwantschap bestaat tussen de Tabula en een door hem veronderstelde kaart van de Rijnstreken. Maar van die negen namen komt slechts de helft op de Tabula voor en dan nog moet voor de identificatie der namen 'violent emendation' worden toegepast.

37. II, Leiden 1943, p. 389.

38. Zie noot 30.

39. H. J. L. Th. van Rheineck Leyssius, De Zuidhollandsche eilanden in den Romeinschen tijd en de Zuidelijke route van de Peutingerkaart, *Rotterdamsch Jaarboekje* 1940, p. 76-104.

40. A.w., p. 97.

past⁴¹. Zouden wij nu de naam van de weg ook niet beter kunnen verklaren? Grave – Van Rheineck Leyssius heeft het zelf ook opgemerkt – hangt toch wel met *graven* samen. Zo is de *weg* ontstaan door het graven van de afwateringssloten op de grens der ambachten. De Grave is dan van later datum en dus niet de zuidelijke weg van de Tabula. Ik meen dan ook veiliger te doen mij aan de Maas-oeverwal te houden, te meer omdat zo de cijfers van de Tabula wonderwel uitkomen.

VI. Foro Adriani

Foro Adriani, daar valt toch niet meer aan te twijfelen, was bij Voorburg gelegen. Van het castellum Arentsburg en omgeving is zoveel Romeins afkomstig, dat deze plek onbetwist het belangrijkste ruïneveld van Zuid-Holland is geweest. Aangezien een inscriptie Forum Hadrianense als origo vermeldt⁴², is het een soort Romeinse stad geweest. Er was althans – dit blijkt uit een andere ter plaatse gevonden inscriptie – een collegium peregrinorum gevestigd, typisch een college dat in een stedelijk georganiseerde plaats thuishoort⁴³.

Dit brengt de befaamde mijlpaal van Monster⁴⁴ in het geding. Het omstreden slot van de inscriptie luidt: A·M·A·E(of F)·C/M·P·XII. In deze letters moet de naam van de plaats liggen opgesloten, die de voornaamste nederzetting van de hele streek was, dat is dus Forum Hadriani bij Voorburg. De afstand klopt goed: men meet werkelijk XII milia passuum of ± 18 km, als men van Monster noordwaarts gaat tot Den Haag en dan naar het oosten afslaat naar Arentsburg of van Monster langs het Helinium naar de Fossa Corbulonis en dan langs de Fossa naar Arentsburg.

Wat betekenen nu die letters A·M·A·E (of F)·C? Brunsting⁴⁵ heeft opgemerkt dat als men de E(F) weglaat – 'die er ook wat ongewoon uitziet en naar beneden in een beschadiging verloopt' (Brunsting) – de overige letters even ver van elkaar komen te staan, en wil A MAC(ilone) lezen. Matilone op de Tabula zou dan staan voor Macilone, hetgeen paleografisch inderdaad goed kan. Maar er is een onoverkomelijk bezwaar. Matilone komt ook bij de Anonymus Ravennas voor als Matellionem⁴⁶. Daardoor is het niet geoorloofd de t tot c te emenderen. Bovendien is ons van Matilone = Roomburg niet veel bekend; voor zover wij weten kan het niet met Arentsburg-Voorburg worden vergeleken. Er zijn geen gegevens voor de veronderstelling dat het een stedelijk georganiseerde plaats was⁴⁷.

Ook HA(driani) FO(ro) is gelezen⁴⁸. Dat eist echter nogal wat emendatie op de steen, die wel is bijgevoerd, maar toch beter geïnterpreteerd kan worden zo als hij is. Ook is het grammaticaal gezien niet erg waarschijnlijk dat voor HA(driani) A in plaats van AB zou staan.

In het Jaarboek Die Haghe 1942 is in een artikel van Hardenberg⁴⁹ een gissing te vinden die de oplossing van het raadsel zeer nabij komt. Hardenberg wil de afkortingen als volgt verklaren: A M(unicipio) AE(lio) C(anninefatium) of: A M(unicipio) A(elio) F(elice) C(anninefatium), terwijl hij nog de mogelijkheid openlaat, dat A de afkorting van Aurelium is. Een nadere verklaring van zijn gissing geeft hij niet. AE(lio) en F(elice) zijn zeer onwaarschijnlijk, maar toch ligt in de gedachte van Hardenberg de juiste verklaring opgesloten. Bogaers⁵⁰ leest namelijk met weglating van de E(F), waarvan het dubieuze karakter door Brunsting is aangetoond, A M(unicipio) A(elio) C(anninefatium); hij adstrueert deze lezing met de nodige parallellen van andere municipia Aelia. Forum Hadriani is dan als stad een schepping geweest van keizer Aelius Hadrianus.

Waar Lugduno precies heeft gelegen, is niet bekend. Uitgaande van de cijfers van Tabula en Itinerarium voor de noordelijke weg moet men het ergens bij Katwijk zoeken. De afstand van hier tot Monster is ± 27 km = 12 leugae, juist de afstand die op de Tabula staat tussen Flenio en Foro Adriani, terwijl het cijfer tussen Foro Adriani en Lugduno ontbreekt. Het is verleidelijk het cijfer XII rechts van Foro Adriani in verband te brengen met de lengte

The Southern Route of the Tabula Peutingeriana through the Land of the Batavians

Archaeology and soil-survey have brought to light so many new data that it is now possible to try to solve the riddle of the southern route between *Noviomagi* and *Lugduno* on the *Tabula Peutingeriana*.

The road ran along the southern bank of the river Waal past Wamel (*Ad duodecimum*), Rossum (*Grinnibus*; Tacitus, *Hist.* v.20: *Grinnes*) and then along the river

Early Majolica-finds

Majolica from the 15th or 16th century is rather seldom found in the Netherlands. Sporadically an excavation produces an interesting example; sometimes one encounters an object in shops or in a private collection which is supposed to be found in excavating operations. An important specimen is the plate with goldlustre, which came to light in the excavation of the castle of Merwede and which could be dated at about 1400 because of the circumstances when found. An albarello with blue pattern from the moat of the castle of Middelburg near Alkmaar cannot have got into the ground any later than about 1500, as appears from the circumstances when found. An important group of finds came to light from a wastepipe of the monastery of Eemsteyn near Dordrecht, which was inhabited between approximately 1425 and 1570. Here we are faced with the problem whether we are dealing with the earliest Middelburg products, or with majolica, originating from the Antwerp or the Bergen op Zoom potter's centre. The author does not yet dare to make a decision, even though appearances are in favour of Antwerp. The fragments from the monastery of Eemsteyn are indications towards the existence of shallow drinking vessels, saucers, bowls without ears, jugs and albarelli (afb. 1). Especially the drinking vessels and the bowl are decorated in a strikingly similar way.

The polychromic decoration of the apothecary's jars is very different (afb. 2) and we are much inclined to think of Middelburg when contemplating an example as no. 4 of afb. 2.

In the examination of Mariendael-nunnery (between Utrecht and Zuilen) two damaged saucers came to light, which must be considered as still belonging to the 16th century (afb. 3). Nr. 1 shows the colours blue, violet, orange and green. The blue of nr. 2 is darker; for the rest green and yellow are to be observed here. Besides, there is a difference in material. On the crack the clay of nr. 1 inclines to reddish, while nr. 2 has a more yellow shade. Probably this specimen is somewhat earlier.

Finally two finds from a draw-well on the castle of Kessel, which mainly contained material of the 16th century. The bowl shows blue decoration (afb. 4) and does not give such an early impression. Nevertheless it is a remarkable example for which it is not so easy to find material for comparison. The jug is undoubtedly older, although it does not belong to the earliest majolica products. The clay is yellow; the ornamentation was applied in blue, orange and yellow. This specimen may probably be dated about 1600. An attractive jug; finds of this are definitely rare.